

Túri Gréta:

Törvényen innen, határon túl - a nemzeti identitás kérdései a kárpátaljai magyarok körében

Kutatásom fő céljaként azt tűztem ki, hogy megvizsgáljam a kárpátaljai magyarság identitását befolyásoló tényezőket. A közösség politikai értelemben az ukrán nemzet része, kulturális értelemben viszont a magyar nemzethez tartozik. Fontos, hogy folyamatos kutatások elemezzék, miként határozza meg önmagát a kisebbségi magyar közösség az állam *határain túl*, és hogyan határozza meg – ezzel párhuzamosan – az ukrán állam *törvényein belül* azokat a jogokat és tényezőket, amelyek fennmaradását biztosítják.

Ezekre a kérdésekre pedig – az állam működési hatékonyságában elsődleges szerepet betöltő – törvények, rendeletek, főként az alkotmány és a nyelvtörvény áttekintésével, valamint a nemzeti önkép feltérképezésére irányuló *Kárpát Panel 2007* szociológiai felmérés elemzésével adhatunk választ.

Ukrajna nemzetiségei

1985 után – a peresztrojkaeként ismert időszakban – a Szovjetunióban megerősödtek a nemzeti mozgalmak, amelyek többek közt hozzájárultak a tagköztársaságok kiválásához. Az 1990-es évek elején születtek meg a régi-új államok, új politikai rendszerek, köztük az akkor még több mint 50 milliós Ukrajna, amely köztársaságként határozta meg magát, nemzeti-etnikai szempontból egyetlen különleges státusú területtel, a Krími Autonóm Köztársasággal, melynek területén jelentős számú orosz és tatár kisebbség él.

Ukrajna nemzetiségei közül ennek megfelelően fontos kiemelni az orosz (oroszok a Krími Autonóm Köztársaság területén kívül főként a nagyvárosokban – Kijev, Szevasztopol, Harkov stb. – élnek jelentős számban), mely egy majdnem tízmilliós közösségként semmilyen módon sem nyilvánítható kisebbségnek, hiszen mind jogait, mind jelentőségét tekintve a többségi nemzettel egyenrangú.

Emellett a következő nemzeti kisebbségeket nevezhetjük meg: beloruszok (az ország északi területein), bolgárok (főként a déli területek nagyobb városaiban, illetve a Duna-deltában), lengyelek (Nyugat-Ukrajnában, Galícia nagyobb városaiban), románok (Délnyugat-Ukrajnában, főként Csernivciben és környékén), moldávok (Odesszai területeken), magyarok (Kárpátalján), tatárok (a fentiek szerint a Krími Autonóm Köztársaság területén).

A nemzetiségek eloszlása az 1989-es és 2001-es népszámlálási adatok alapján így alakult:¹

¹ Ukrajnában a legfrissebb népszámlálás 2001. decemberében zajlott le. Ezt megelőzően 1989-ben tartották, akkor még

Nemzetiség	Száma (1989)	Száma (2001)	% -ban (1989)	%-ban (2001)
Ukrán	37 419 053	37 541 700	72,2	77,8
Orosz	11 355 582	8 334 100	22,1	17,3
Zsidó	486 045	103 600	0,9	0,2
Belorusz	440 045	275 800	0,9	0,6
Moldáv	324 525	258 600	0,6	0,5
Bolgár	233 800	204 600	0,5	0,4
Lengyel	219 179	144 100	0,4	0,3
Magyar	163 111	156 600	0,3	0,3
Román	134 825	151 000	0,3	0,3
Egyéb	675 588	822 200	1,3	1,5
Összesen	51 452 034	48 059 200		

1. táblázat. Ukrajna nemzetiségi összetétele az 1989. és 2001. évi népszámlálás tükrében²

Kárpátalja nemzetiségi összetételében jóval kisebb változások történtek, annak ellenére, hogy Ukrajna legnyugatabbi megyéjeként, az Ukrajnával határos hét országból négygel érintkezik (Lengyelországgal, Szlovákiával, Magyarországgal, Romániával – vagyis az Európai Unióval). (Ld. 2. táblázat)

Nemzetiség	Száma (1989)	Száma (2001)	% -ban (1989)	%-ban (2001)
Ukrán ³	976 749	1 010 127	78,4	80,5
Magyar	155 711	151 516	12,5	12,1
Román	29 485	32 152	2,4	2,6
Orosz	49 458	30 993	4,0	2,5
Cigány	12 131	14 004	1,0	1,1
Szlovák	7 329	5 695	0,6	0,5
Német	3 478	3 582	0,3	0,3
Belorusz	2 521	1 540	0,2	0,1
Egyéb	8 756	5 005	0,3	0,4
Összesen	1 245 618	1 254 614		

2. táblázat. A népesebb nemzetiségek létszáma és aránya Kárpátalján az 1989-es és a 2001-es népszámlálás adatai alapján⁴

össz-szövetségének nevezett szövjet összeírását. A nemzetközi gyakorlatnak megfelelően, amely tízévente ír elő ilyen jellegű felmérést egy adott országban, 1999-ben az ukrán kormány meghirdette a soros népszámlálást. Ám a szükséges anyagi háttér hiányában az akkor elmaradt. Később volt még egy elvetélt népszámlálási kezdeményezés, mielőtt 2001-ben sikerült lebonyolítani a censust.

2 Molnár—Molnár D., 2005: 6.

3 A kárpátaljai ukrán lakosság viszonylatában fontos kiemelni a "ruszin kérdést": a korábban történelmileg ruszin nevet viselő hegyvidéki szláv lakosság mennyire tekinthető ukránnak, avagy különálló közösségnek.

4 Molnár—Molnár D., uo.

A magyarságra vonatkozó adatok a népszámlálások alapján a következőképpen alakultak: az országban az 1989. évi census adatai szerint 163 111 magyar nemzetiségű élt, s ezzel a magyarság az összlakosság 0,3%-át alkotta. Az ukrainai magyarok közül 155 711 (95,5%) Kárpátalján él. A megyén belül a magyarok aránya 12,5%. A 2001-es népszámlálás stagnálást mutat, illetve némi csökkenést (0,4 %).

A nyelvhasználatot meghatározó jogi keretek Ukrajnában

Egy soknemzetiségű államban, amint az a fenti adatokból is kitűnik, nem lehet figyelmen kívül hagyni a kisebbségben élő közösségek érdekeit sem, így alapvető fontossággal bír a nyelvi, illetve kisebbségi jogok védelme. Ahhoz, hogy kiderüljön, Ukrajnában milyen a kisebbségi nyelvek – jelesül a magyar nyelv – helyzete, az országban használatos nyelvek státusát közvetlenül befolyásoló alábbi dokumentumok vizsgálandók:

- Ukrajna Alkotmánya (1996);
- Ukrajna törvénye az Ukrán Köztársaság nyelveiről (1989);
- Ukrajna nemzeti jogainak nyilatkozata (1991);
- Ukrajna törvénye a nemzeti kisebbségekről (1992);
- Ukrajna törvénye a helyi önkormányzatokról (1997);
- Ukrajna törvénye az általános középfokú oktatásról (1996);
- A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (2003).⁵

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy a fenti jogszabályok, illetve jogforrások milyen jogokat biztosítanak.

Ukrajna Alkotmánya

Az 1996. június 28-án Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által elfogadott Ukrajna Alkotmányának⁶ 10. cikkelye is egyértelműen fogalmaz az ukrán nyelv státusát tekintve: „Az államnyelv Ukrajnában az ukrán nyelv”. Emellett kiemeli, hogy garantálja az ukrán nyelv mellett az orosz és minden kisebbségi nyelvnek a szabad fejlesztés lehetőségét, a szabad használatot és védelmet. Ugyanakkor szembevetendő, hogy a cikkely utolsó mondata szerint viszont „Ukrajnában a nyelvek használatát Ukrajna Alkotmánya szavatolja és törvény határozza meg”. A 92. cikkely is úgy rendelkezik, hogy kizárólag Ukrajna törvényei határozzák meg többek között a nyelvhasználat rendjét.⁷

A 11. szakasz szerint az állam támogatja a nemzeti kisebbségek és az őshonos népek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának megőrzését és fejlesztését.

⁵ Cserniczkó, 2006: 51.

⁶ Az 1996-ban elfogadott ukrán alkotmány 161 szakaszt tartalmaz és 15 fejezetre tagolódik. Az első (általános rendelkezések) és a második (egyének és állampolgárok jogai, szabadságai és kötelességei) fejezetben találunk kisebbségi rendelkezéseket (Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року). Hatályos szövegét ld.: www.rada.kiev.ua/const.htm

⁷ Cserniczkó, 2006: 52.

A 21. cikk vezeti fel az alapjogi fejezetet – természetesen deklarálva az általános egyenlőség tételét. Ezt a 24. cikk egészíti ki, amely az állampolgárok egyenlőségét szabályozza, többek között a nyelvi alapon való diszkriminációt is tiltja. E szerint az állampolgárok a törvény előtt egyenlők mindenféle hiten, nemen, etnikai és szociális származáson, anyagi státuson, lakóhelyen, nyelvi vagy más karakteren alapuló megkülönböztetés nélkül. Ezt követően az oktatáshoz való jog kapcsán találkozunk kisebbségi rendelkezésekkel. Az 53. cikk utolsó, (5) bekezdésében a következő nyelvi, illetve oktatási jogokat hozza az alaptörvény: anyanyelven való információszerezés, anyanyelv tanulása állami és helyi oktatási intézményekben és nemzetiségi kulturális szervezetekben.⁸

A 103., 127. és 148. cikkely az államnyelv ismeretétől teszi függővé bizonyos állami tisztségek betöltését (köztársasági elnök, alkotmánybírói tagság, bírói tisztség).

Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről⁹

Az ukrajnai kisebbségi törvény deklarációk szintjén nagyvonalú rendelkezéseinek ambícióját jól fejezi ki a törvény bevezetőjében található alábbi megfogalmazás: „Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa... a nemzetiségi kisebbségekkel kapcsolatos nemzetközi kötelezettségekhez igazodva, azzal a céllal fogadja el a törvényt, hogy a nemzetiségi kisebbségek számára garantálja a szabad fejlődéshez való jogot.” A 3. cikkely a következőképpen határozza meg a nemzeti (ukrán terminológia szerint: nemzetiségi) kisebbségek fogalmát: „A nemzetiségi kisebbségekhez Ukrajna azon állampolgárainak csoportjai tartoznak, akik nem ukrán nemzetiségűek, s kinyilvánítják nemzeti öntudatukat és egységüket.”

Az általános emberi jogokon túl a 6. cikkely a kisebbségek számára a következő kollektív jogokat biztosítja: a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot; az anyanyelv használatát; az anyanyelvi oktatást vagy az anyanyelv tanulását (az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzetiségi kulturális szervezeteken keresztül); a nemzetiségi kulturális hagyományok fejlesztését; a nemzeti jelképek használatát; a nemzeti ünnepek méltatását; a saját vallás gyakorlását; az irodalmi, művészeti, tömegtájékoztatási eszközök iránti igények kielégítését; nemzetiségi kulturális és oktatási intézmények létrehozását.

A záró cikkely, az európai gyakorlatot követve azt is kimondja, hogy azokban az esetekben, amikor egyes nemzetközi szerződések a törvényben leírtakhoz képest másképpen rendelkeznek, a nemzetközi szerződések rendelkezései az irányadók. Ide tartozik többek között a *Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája*, amely az európai kisebbségi politika egyik alapidokumentuma és meghatározza az egyes európai országok kötelezettségeit is.

⁸ Gerencsér, 2006: 130.

⁹ Закон України про національні меншини, м. Київ, 25 червня 1992 року N 2494-XII. (Zakon pro nacional'ni mensini 1992) Hatályos szövegét ld. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12> (Letöltve: 2009. 01. 16.)

Ukrajna 1995-ben lett az *Európa Tanács* (a továbbiakban: *ET*) tagja. A szervezetbe való felvételekor vállalta a *Helyi Önkormányzatok Európai Chartájának* és a *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának* (továbbiakban: *Charta*) ratifikálás céljával történő tanulmányozását, valamint ígéretet tett arra, hogy az *ET*-be való felvételétől számított egy éven belül aláírja és ratifikálja a *Kisebbségvédelmi Keretegyezményt*, kisebbségpolitikáját pedig az *ET Parlamenti Közgyűlésének* 1201. sz. Ajánlásában lefektetett elvek alapján folytatja. Az ukrán parlament 1999 decemberében ratifikálta a *Chartát*, mégpedig a kárpátaljai magyarságra nézve kedvezőbb változatában, a legtöbb kérdéskörben a legtoleránsabb normákat választva, ám meghatározva, hogy ezek a rendelkezések főként azokon a területeken alkalmazhatók a törvény szerint, ahol a kisebbségi lakosság aránya eléri a 20%-ot.¹⁰ Azonban 2000-ben, parlamenti képviselők egy csoportja beadványban fordult az Alkotmánybírósághoz, amely a ratifikációs ügyrend megsértésével indokolva hatályon kívül helyezte a *Charta* ukrainai ratifikációjáról szóló törvényt.¹¹

A ratifikációt 2003. május 15-én sikerült újra tető alá hozni, azonban ez a második változat már sokkal szűkebb jogokat tartalmaz a törvény hatálya alá eső 13 nyelv (belorusz, bolgár, gagauz, görög, zsidó, krími tatár, moldáv, német, lengyel, orosz, román, szlovák és magyar) beszélői számára, mint a korábbi, 1999-ben alkotott. A 2003-ban elfogadott változat azonosan nem tesz különbséget az egymástól igen különböző helyzetben levő 13 kisebbségi közösség és nyelv között, illetve nem nevezi meg, minimálisan milyen arányt kell elérnie ahhoz egy kisebbségi közösségnek egy adott közigazgatási egységen belül, hogy a *Charta* hatálya alá essenek. Ennek következtében a gyakorlatban az alkalmazók hivatkozhatnak arra, hogy a kisebbségi nyelveket használók száma nem indokolja az intézkedés bevezetését és így nincs megfelelő igény a végrehajtására.¹²

Az ukrán nemzeti törvényi szabályozás ennek alapján változatlanul túl általános és elméleti, nem rendelkezik sem az országos, sem a regionális nyelvhasználat gyakorlatára vonatkozó konkrétumokról. Ennek sajnálatos következménye, hogy a jogforrások hierarchia alacsonyabb szintjei (állami és regionális rendelkezések egyaránt) úgy szabályozzák a nyelvek használatát, hogy a törvények, illetve az alapjukat képező, a *Charta* által deklarált jogok a gyakorlatban eltérően, vagy egyáltalán nem érvényesülnek.

Az ukrainai oktatási törvény

Ukrajna oktatási törvényének alapjait szintén a rendszerváltás előtti időszakban tették le, amikor az ország még a Szovjetunió tagköztársasága volt.¹³ Az elfogadását megelőző

¹⁰ Beregszászi – Cserniczkó 2003 http://www.mtaki.hu/docs/cd2/tanulmany/07_Beregszaszi-Csernicsko.htm (Letöltve: 2009. 01. 26.)

¹¹ Szarka 2003 http://www.mtaki.hu/docs/cd2/tanulmany/02_Szarka_Laszlo.htm (Letöltve: 2009.01.26)

¹² Beregszászi – Cserniczkó, 2007 http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasa/kk_2007_02/cikk.php?id=1482 (Letöltve: 2009. 01. 26.)

¹³ Az USZSZK 1991. május 23-án elfogadott oktatási törvénye.

társadalmi vitában érződött az oroszok lakta keleti és déli területek és Nyugat-Ukrajna közötti feszültség. Ez a megosztottság jellemzi magát az elfogadott törvényt is. Egyszerre akar eleget tenni a szovjet-orosz hagyományoknak, és egyúttal a Nyugat-Ukrajnában élők régi oktatási rendszer helyreállítását célzó és Európa felé nyitó törekvéseinek. Az oktatási intézmények három fokozatát különbözteti meg: elemi iskolák, alapiskolák, teljes középiskolák. Mindhárom fokozat működhet külön intézményként és egy igazgatás alatt is. A tehetséges gyerekek számára szakosított osztályok, gimnáziumok és líceumok nyitását engedélyezi.

A törvény fenntartja a 11 osztályos szovjet középiskolák rendszerét, de új típusú intézmények alapításának lehetőségét is előtérbe helyezi. Az állam mellett vállalatok, szervezetek és magánszemélyek is alapíthatnak különböző típusú és fokozatú oktatási intézményeket (magánegyetemet, avagy magánfőiskolát is). Az állami intézmények világi jellegét hangsúlyozza, ami azt jelenti, hogy az egyház közvetlenül nem, csak közvetve (általá fenntartott alapítvány révén) hozhat létre oktatási intézményt.

Az 1991-ben elfogadott törvényt 1996. március 23-án módosította Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa. A módosított törvény a fentiekben tárgyalt főbb pontokat megtartja, de több kiegészítést is hatályba léptet, főként az alapjogokra vonatkozóan. Így 3. cikkelye szerint az állampolgároknak faji, vallási, nemzetiségi és egyéb hovatartozásuktól függetlenül joguk van az ingyenes oktatáshoz az állami oktatási intézményekben. Ezt a jogot az állami és nem állami tulajdonú oktatási intézmények széleskörű hálózata biztosítja. Az oktatás elveit összefoglaló 6. cikkelyben olvashatjuk, hogy az oktatás minden típusát és formáját hozzáférhetővé kell tenni minden állampolgár számára, egyenlő feltételeket kell biztosítani mindenkinek a tehetsége, adottságai kibontakozásához, többirányú fejlesztéséhez. Az alapelvek között van egy olyan szakasz is, amely szerint az oktatás és az egyetemes, valamint a nemzeti történelem és kultúra, hagyomány közötti szerves kapcsolatot fejleszteni kell. Az oktatás nyelvét szabályozó 7. cikkely ezt a jogot áthárítja a nyelvtörvényre.¹⁴

A törvény szerint az oktatás vertikális szerkezete a következő:

- iskola előtti nevelés
- általános középfokú képzés
- iskolán kívüli képzés
- szakmai–technikai képzés
- felsőfokú képzés
- diploma utáni képzés
- aspirantúra
- doktorantúra

¹⁴ Orosz, 2000 <http://www.hhrf.org/kmtf/docu/tanulmany/oroszildiko/oktatasisorvenyek.htm> (Letöltés ideje: 2008. 12. 22.)

– önképzés.¹⁵

A jelenlegi ukrainai oktatáspolitikai helyzetre is kitérve megemlítendő a sok vitát kavarázó új oktatási programcsomag¹⁶ is, amelyet 2008. május 26-án hagyott jóvá 461. számú rendeletében Ivan Vakarczuk oktatási miniszter. A program lényege, hogy a nemzetiségi iskolák oktatási nyelvét fokozatosan ukránra cseréljék, ezzel próbálva meg javítani az államnyelv hiányos ismeretén, ami egyébiránt a magyar közösségben is komoly gondokat jelent. Az elvi szinten jelentős kérdés kezelésében azonban Kijev a kisebbségekkel való előzetes egyeztetések nélkül, a kisebbségi anyanyelvek rovására kíván új nyelvpolitikai fordulatot előidézni, mégpedig azzal, hogy egyes tantárgyakat ukrán nyelven, más tantárgyakat két nyelven kell majd a jövőben oktatni. Az ukrán nyelvórák számának más tantárgyak rovására történő emelése szintén ezt a célt szolgálja. A csomag elméleti síkon a nemzetiségek oktatásban történő felzárkóztatását, illetve integrálását szolgálja, ugyanakkor még mindig nem az államnyelv oktatásának minőségére, hanem az azzal foglalkozó tanórák mennyiségére fekteti a hangsúlyt.

Kisebbségi lét vagy mentalitás?

Az alábbiakban a *Kárpát Panel 2007* című szociológiai felmérésnek azokat a kérdéseit dolgozzuk fel, amelyek a kárpátaljai magyarság identitásképét próbálják meg lefesteni a 18 és 34 év közötti korosztály körében. Arra keressük a választ, mennyire tartják kisebbségben élőknek magukat az itt élő magyarok, illetve hogyan viszonyulnak a többségi nemzethez, valamint a magyarországi magyarokhoz; létezik-e az idegenellenesség; milyen értékekre alapozzák saját nemzeti hovatartozásuk megjelenítését. Itt fontos megjegyeznünk, bár a válaszadók időben még a Szovjetunió fennállása alatt születtek, azonban a felnőtté válás és szocializáció identitásformáló folyamatai már a rendszerváltozást követő évtizedre tehetőek. Következésképpen válaszaik, ha nem is sokban, de eltérnek az idősebb korosztály válaszaitól. Ezek azok, amelyek a legaktuálisabban tükrözik azt, hogy milyen kép alakult ki és áll fenn önmaguk meghatározását illetően a már független Ukrajna kötelékében felnövő nemzedék köreiben.

A felmérés

A *Kárpát Panelt* – A *Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái* elnevezésű szociológiai felmérést – 2007-ben az *MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézete* (Magyarország) és a *Max Weber Társadalomkutató Alapítvány* (Kolozsvár, Románia) kezdeményezte, amelynek elsőrendű céljai között fogalmazódott meg a

¹⁵ Закон України про освіту, вводиться в дію Постановою Верховної Ради України № 100а/96-ВР від 23.03.96 р. (Zakon pro osvitu 1996) ld.: http://profy.nplu.org/!site/official/1_education.htm (Letöltés ideje: 2009. 01. 16.)

¹⁶ A rendelet sajtóvisszhangjával kapcsolatosan ld. Séra Magdolna e témával foglalkozó, kötetben található írását.

kárpát-medencei magyarok társadalmi struktúrájának, munkaerő-piaci viszonyainak, jövőtervezésének, migrációs potenciáljának, iskolázottsági helyzetének, nemzeti identitásának, a kisebbségi magyar közösségek Magyarországhoz és a többséghez való viszonyának átfogó vizsgálata és elemzése. A Kárpátaljára vonatkozó kérdőíves felmérést, a fenti intézményekkel együttműködve, a Beregszászban székelő *Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézet* végezte el és elemezte.¹⁷

A kutatás keretében a régióban 350 fős mintát vettek alapul, amely a háztartások szintjén többlépcsős véletlen mintavétel módszerével zajlott. A háztartásokon belül a személyek kiválasztása szabad kvótás rendszerben történt, korcsoportok és nemi összetétel betartása alapján. A mintavételi lépcsőket a régió, járás, azon belül településtípusok, települések (községek, városok, mezővárosok) szerint hozták létre. Ezek alapján elmondható, hogy a válaszadók 34%-a városi típusú településekből került ki, míg a falusi lakosság 66%-ot tett ki¹⁸

A településeken a háztartások, illetve a megkérdezettek kiválasztása az egyszerű véletlen mintavétel mechanikus kiválasztásának valamely technikáját követte. Erre a legalkalmasabb listás módszert használták.¹⁹

Jelen kutatás alapjául – mint fent kiemeltük – a *Kárpát Panel* felmérés azon mintái szolgáltak, melyek a kárpátaljai magyar közösség 18 és 34 év közötti korcsoportjából kerültek ki (vagyis az 1973 és 1989 között születettek), amelyek a 350 fős minta 31,4%-át teszik ki, szám szerint 107 főt.

Területi és szocio-demográfiai háttér

Az így kiválogatott alanyok a következő településekről kerültek ki: Ungvár (7 fő), Munkács (3 fő), Beregszász (10 fő), Bályu (2 fő), Visk (3 fő), Nagyszőlös (3 fő), Tiszaújlak (2 fő), Jaszinya (2 fő), Técső (3 fő), Csap (2 fő), Badaló (5 fő), Vári (6 fő), Nagybereg (5 fő), Déda (4 fő), Kaszony (4 fő), Oroszi (2 fő), Újbátyú (2 fő), Dercen (6 fő), Szenye (4 fő), Nagypalád (3 fő), Verbóc (3 fő), Nevetlenfalu (3 fő), Péterfalva (3 fő), Salánk (3 fő), Nagydobrony (7 fő), Eszeny (3 fő), Salamon (3 fő), Szürte (4 fő).

A szóban forgó fiatal válaszadók a településenként megkérdezettek nagyjából egyharmad részét teszik ki. Kivételt képez ez alól Munkács, ahol a fiatalok aránya az összminta egyötödét sem éri el, ez pedig a fiatalok erőteljesebben megnyilvánuló asszimilációját utalhat.

A szocio-demográfiai szempontok alapján a következő mutatók a mérvadóak: a vizsgált korcsoport 57%-a nő, 43%-a férfi; korcsoporton belüli megoszlását tekintve 42% a 18 és 23 év közöttiek, 31% a 24 és 28 év közöttiek, továbbá 27% a 29 és 34 év

¹⁷ Ezúton is köszönet illeti az *Intézet* munkatársait, hogy jelen kutatáshoz is biztosították a vizsgált tárgyban a 2007-es felmérés adatbázisát.

¹⁸ Molnár – Orosz, 2007: 185.

¹⁹ Amikor egy rendezett listáról egy lépésszám alapján minden x-ik háztartást választunk ki, és ezen belül korcsoport és nem szerinti kvóta alapján a személyeket is külön csoportosítjuk.

közöttiek aránya; családi állapotukra nézve pedig kiderül, hogy a válaszadók 53%-a házas, 42%-a egyedülálló, 5%-a pedig élettársi kapcsolatban él.

A nemzeti hovatartozás kérdései a kárpátaljai fiatalok körében

A Magyarország határain kívül élő magyar csoportok jól érzékelhető kötődési bizonytalanságokkal küszködnek: a nemzeti identitástudatnak a valahová tartozás érzésével való párosítása nem igazán lehetséges, mert nem tudják magukat egy országhoz kötni, ezáltal a földrajzi értelemben vett hovatartozás meghatározása elég nehézkes, s általában közösséghez való kötődésben nyilvánul meg.²⁰

A felmérés során az identitás tárgykörébe tartozó első rész kérdéseire adott válaszokból is hasonló kép tárul elénk. Arra keresték a választ: az egyén hogyan határozza meg saját nemzetiségét (1. ábra), szülőföldjét (3. ábra), illetve az arról való hitvallást, hogy miként befolyásolja életét saját nemzetisége.

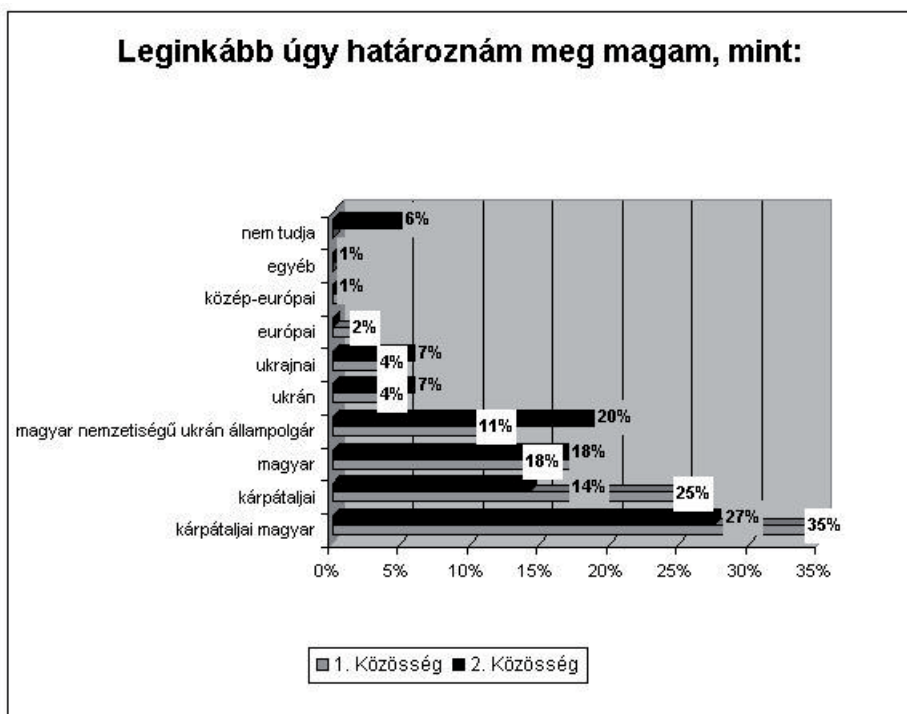
A kárpátaljai magyaroknál a földrajzi kategória és a magyar megnevezés megmáshíthatatlan egybeolvasztásáról beszélhetünk – hiszen fenntartja a lokális „én”-tudatot (Kárpátalján élek, vagyis kárpátaljai vagyok), de a lehető legtermészetesebben párosítja a magyar nemzethez tartozás tudatával. Részben válasz ez a Vári Fábíán László által oly jól megfogalmazott „*Mindkét hazából kiárvulva...*”²¹ helyzetre, amelyet az itteni magyarok – sok más kisebbségben élő magyar közösséghez hasonlóan – úgy oldottak meg, hogy megalkották saját fogalmi rendszerüket, melynek vezető motívuma lett a *kárpátaljai magyar*. A válaszadók többsége, 35%-uk első, 27%-uk második helyen nevezi meg ekként magát.

Ezt követi azok csoportja, akik külön-külön a *kárpátaljai* (25% és 14%) és a *magyar* (18% és 18%) közösséghez tartozónak vallják magukat. Ezen kívül még jelentős hányadban jelölték meg azt, hogy *magyar anyanyelvű ukrán állampolgárok* (11% és 20%). Összességében elmondható, hogy első helyen 64%-uk önmeghatározásában szerepel az, hogy *magyar*. A többi válaszlehetőséget (ukrán, európai, ukrainai, közép-európai, kelet-európai, egyéb) a megkérdezettek 5 %-a sem jelölte.

A nemzetiségi hovatartozásukat, vagyis azt, „*hogyan magyarnak születtek...*” természetes állapotuknak tekintik, büszkeséggel tölti el őket. A természetes adottság eleme leginkább nem a leszármazási öntudatra, hanem egy beleszületett állapotra utal („ez van, hát vállalom”), amelyet a teljes elfogadás és tudomásulvétel megnyilvánulása jellemez. A tény, hogy a magyar nemzethez tartozás állapotát nemcsak elfogadják és vállalják, az is bizonyítja, hogy 79%-uk elutasította azt a válaszlehetőséget, hogy szégyennel töltené el az, hogy magyarnak született. A megkérdezettek 39%-a nem érzi, hogy hátrányt jelentene és 38%-a azt sem, hogy ez politikai kihívás lenne számára. Mindezek alapján igen pozitív nemzeti beállítottságról beszélhetünk, egyértelműen kizárhatóak a negatív, elutasító érzület esetleges jegyei.

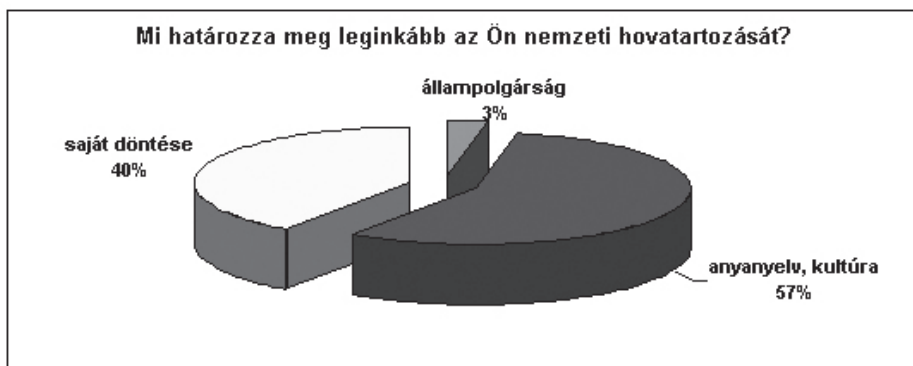
²⁰ Gereben, 1999: 73.

²¹ Vári Fábíán László *Útban Törökország felé* című versének első sora. In: Vári Fábíán, 1992: 70.

1. ábra A „Leginkább úgy határoznám meg magam, mint...” válaszainak százalékban történő kimutatásai

Annál a kérdésnél, hogy milyen tényezők határozzák meg leginkább a nemzeti hovatartozást, a válaszadók alapvetően elvetik az állampolgárság, illetve politikai hovatartozás szerepének fontosságát. Ennél a pontnál kiemelhető az állampolgársági és nemzeti lét különválasztása. A felsoroltak közül a legtöbb válaszadó szerint a magyar nemzeti öntudat kialakulásának legfontosabb meghatározói a következők: magyar anyanyelvűség, a magyar kultúra ismerete és szeretete, továbbá az egyén választása és döntése a magyar nemzethez tartozást illetően. Ezt támasztják alá az alábbiakban jól látható összegző kérdésre adott válaszok eredményei is.

2. ábra A nemzeti hovatartozás meghatározó tényezői

El kell mondani, hogy a 350 fős teljes mintával összehasonlítva az *anyanyelv és kultúra* szerepe a fiatalabb korosztály köreiben kisebb jelentőséggel bír (a teljes minta válaszait figyelembe véve a megkérdezettek 67%-a²² jelölte meg fő tényezőként, míg csak a fiataloknál ez az arány 57%). Szembetűnő az a tény, hogy ezzel párhuzamosan a korcsoport 40%-a úgy foglalt állást, hogy *saját döntése* az, ami a leginkább meghatározó nemzeti hovatartozását illetően. Nem tudjuk, hogy mi áll ennek hátterében, azonban egyre inkább elővetíti annak feltételezését, hogy bár a fiatalok is kétséget kizáróan felvállalják magyarságukat, de a hétköznapiakban egyáltalán nem ez az, amiben előremenetelüket látják. A nyelv identitásjelző szerepe valamiért ebben a korosztályban visszaszorulóban van, ami persze nem azt jelenti, hogy ennek megállapításával valamiféle negatív folyamat előhírnökeiként akarnánk fellépni, mindazonáltal nem lehet nem észrevenni, különösen annak tudatában, hogy a korábbi felmérések²³ során az anyanyelv, mint identitásjelem volt a válaszok legfőbb mérvadója.

Itt megjegyzendő, hogy a felmérés a 2008-as új ukrán oktatási programcsomagot²⁴ megelőzően készült, azonban figyelemreméltó, hogy a magyarságot meghatározó ismérvek közül már ezeket megelőzően is háttérbe szorult a magyar környezet, magyar nyelvű iskolázottság és az, hogy mindkét szülő anyanyelve a magyar legyen, igaz a megkérdezettek 22%-a vegyes, kétnyelvű családból került ki. Előtérbe kerül azonban az egyházak, s a piros-fehér-zöld lobogó tisztelete.

²² Molnár – Orosz, 2007: 190.

²³ Csernicskó – Soós, 2002

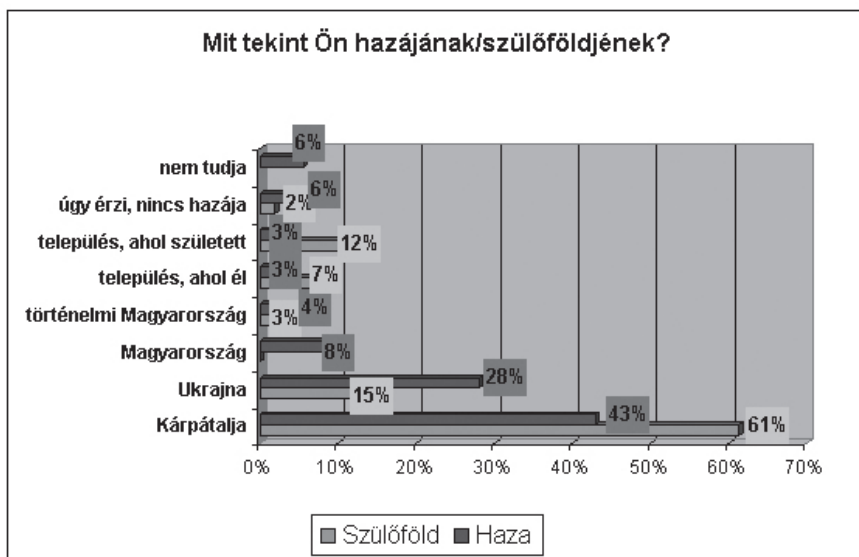
²⁴ Az Oktatási Miniszter 2008. május 26-i 461-es számú rendelete jóváhagyta az ukrán nyelv oktatásának javításáról szóló ágazati programot. A program alapelve a nemzetiségi iskolák oktatási nyelvének ukrán nyelvre történő fokozatos cseréje, amelyet egyes tantárgyak ukrán nyelven történő oktatásával, illetve más tantárgyak kétnyelvű oktatásával, az ukrán nyelvórák számának más tantárgyak rovására történő megnövelésével kívánunk biztosítani.

Ugyancsak az erős lokális identitástudat meglétét jelzi, hogy arra a kérdésre „Ha választhatna, hol, melyik országban szeretne élni?” a válaszadók 42%-a Ukrainát megnevezve nem változtatna lakhelyet, csak 18%-uk választja Magyarországot, de több más lehetőség is felmerül, megnevezik még Franciaországot, Görögországot, Hollandiát, Olaszországot, Svájcot, az USA-t (bár ezek egyike sem éri el az 5%-ot). A többihez képest némivel többen jelölték Németországot (több mint 7%), amely talán sejtet valamit arról, hogy a fiatalok szívesen tekintenek nyugat felé, s élnének is az új élet lehetőségével, ha adódna.

A tartozni valahová, vagyis konkrétan meghatározni, hogy „Mit tekint Ön hazájának/szülőföldjének?” kérdése is a régióhoz, illetve településhez való kötődést egyértelműsíti (ld. 3. ábra). Kárpátalját nevezi meg szülőföldjeként a válaszadók 61%-a, hazájaként 43%-a.²⁵

Ezzel összehasonlításban eltörpülnek hat, hogy Ukrainát mindössze 15%-uk nevezi meg szülőföldjeként, 28%-uk hazájaként. Ezt követi azok száma, akik szülőföldjüként azon települést jelölik meg, ahol születtek, avagy élnek (12% és 7%). A hontalan vagy hazátlan választípusok száma nem haladja meg a 6%-ot. S elmondható, hogy a történelmi Magyarországot hazájaként megnevezők száma is igen csekély.

Magyarországot a válaszadók mindössze 8%-a jelöli meg hazája címszó alatt, amely szintén látható módon a szülőföldhöz való erős kötődésről tanúskodik.

3.ábra A haza/szülőföld megválasztása

25 Bár a régió világos, hogy nem ország, felmerülhet a kérdés: a „határontúli” jelzővel beskatulyázott magyar mennyire képes hazáját országban „mérni”?

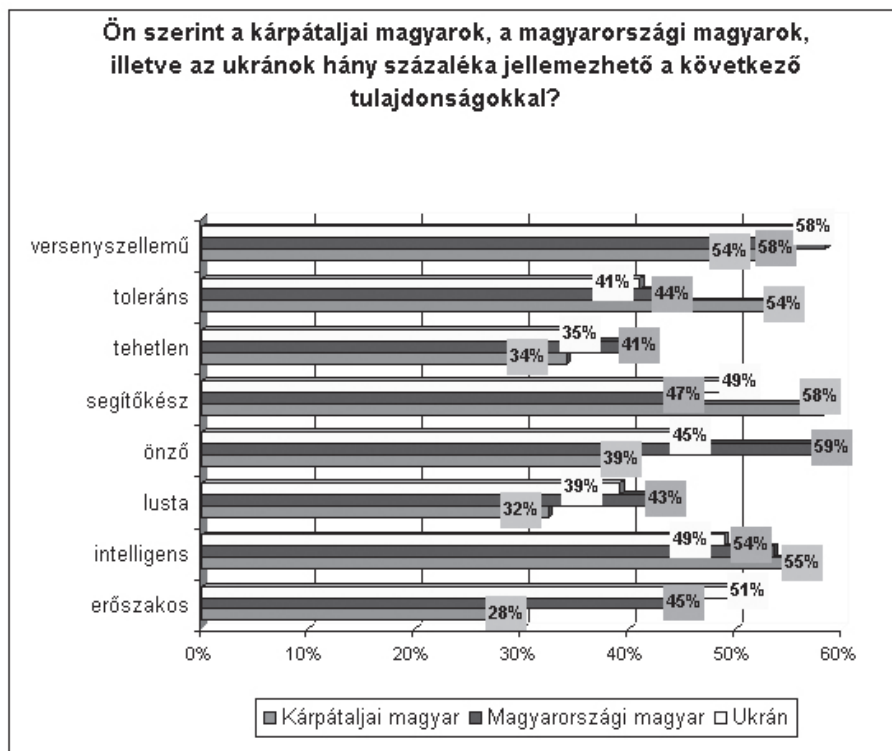
Említésre méltó eredmények születtek az „Ön szerint az ukrainai/kárpátaljai magyarok részét képezik-e a magyar nemzetnek?” és az „Ön szerint az ukrainai/kárpátaljai magyarok részét képezik-e az ukrán nemzetnek?” kérdések megválaszolását illetően is. A megkérdezettek 76%-a úgy véli, a kárpátaljai magyarok részét képezik a magyar nemzetnek, míg 18%-uk nemmel, 6%-uk pedig nem válaszolt erre a kérdésre. Furcsán hat viszont, hogy ezzel egy időben a válaszadók 51%-a a kárpátaljai magyarokat az ukrán nemzet részének is tekinti, 40%-uk viszont nemmel felelt, míg 9%-uk nem tudta a választ. Ez utóbbi eredmények identitásbeli anomáliáról tanúskodnak, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a korábban feltett kérdések alapján a nemzetiséget és az állampolgárságot határozottan szétválasztották. Ennek hátterében sok minden meghúzódhat, de igen fontos érv lehet az ún. esetleges negatív minősítés megléte, hol a többségi, hol a magyarországi magyar közösség részéről. Valószínűsíthető, hogy sokan épp azért tartják magukat a másik nemzethez tartozónak, mert esetlegesen a saját nemzetük részéről olyan negatív visszajelzéseket kaptak, amelyeket ezzel a megoldással építettek be identitásukba. Persze itt nem elhanyagolható a fentiekben már tárgyalt politikai és kulturális nemzetfelfogás problematikája sem. Az egyértelmű magyarázatot sok szempontból a nemzeti önkép alakulásánál kell keresni. Itt elkerülhetetlenné válik a magyar közösségek Magyarországhoz és a többséghez való viszonyának átfogó vizsgálata és elemzése.

A nemzeti önkép alakulása a kárpátaljai magyar fiataloknál

A „tartozni valahová” feltétlen igényén túl az identitás alapvető részét képezi az a kép, amelyet az egyén a nemzet, nemzetiség tagjaként saját magáról illetve másokról kialakít és őriz. Itt kell tisztázni, milyen alapokon nyugszik az önkép kialakítása csoporton belül és kívül egyaránt.

A közösség által meghatározott csoportjelölés (vonatkozzon az nemzeti, avagy egyéb társadalmi csoportokra) eszközeit *kategóriáknak* nevezi a szakirodalom, amelyek általánosságban véve egyszerűen érzékelhető csoportosítási támpontok. Tulajdonképpen nem mást, mint a személy saját meghatározásában a „mi”-„ők” oda-vissza történő viszonyításának eredményeit meghatározó érzelmi leképeződéseket értjük alattuk. Így az lehet pozitív, negatív vagy a pozitív és negatív keveréke, illetve közömbös érzelmi kategória. Ezek következménye, hogy a csoport tagjai között a különbségek csökkennek (egyazon közösséghez tartozunk, vagyis hasonlóak vagyunk), a csoportok közötti eltérések viszont megnövekednek (nem tartozunk egy közösséghez, valamiben eltérünk egymástól: én is „más” vagyok neked, te is „más” vagy nekem). Ezek a különbségek csak akkor jönnek létre, ha a kategória alapját képező támpont valóban jellemzi az adott csoportot, csak éppen nem egészen olyan mértékben, mint azt az észlelő tapasztalja. A kategóriák torzulása esetén keletkeznek a *sztereotípiák* – az észleléstől már teljesen függetlenedtek, a csoporton belül „közkézen forgó” bélyegek, amelyek hamis észlelések és hozzájuk társuló érzések nyomán sok esetben téves attitűdök, illetve előítéletek kiváltóivá válnak.²⁶

Az alábbiakban ezen kategóriák értelmezésével próbáljuk megválaszolni, hogy milyen értékek határozzák meg a kárpátaljai magyarok önmegítélését, és ezzel párhuzamosan a más csoportok – főként az ukránok és a magyarországi magyarok – irányába történő külső minősítést (ld. 4. ábra.).

4. ábra A kárpátaljai magyarok, ukránok, magyarországi magyarok tulajdonságainak megítélése

A kárpátaljai magyarok – talán önmegerősítés céljából – önmaguk minősítése terén számos emberi tulajdonságukban pozitívabbnak tartják magukat a magyarországi magyaroknál és az ukránoknál is. Például segítőkészebbek (58%),²⁷ sokkal toleránsabbak (54%), intelligensebbek (55%), kevésbé önzők (39%), kevésbé tehetetlenek (34%), kevésbé lusták (32%), nem erőszakosak (28%). Alapvetőleg elmondható, hogy a kárpátaljai magyarság körében igen pozitív önképről beszélhetünk, ahol nem zárhatóak

²⁷ Itt a százalékok átlagértékét vettük alapul. Az volt a válaszadók feladata, hogy megítéljék, hány százalékban jellemezhető az adott csoport egy-egy tulajdonsággal.

ki a negatív, inkább önkritikára utaló elemek sem, azonban kétségtelen, hogy a másik két csoporthoz képest önmagára nézve ezek aránya sokkal kisebb. Ennek kapcsán egy bizonyos fokú megkülönböztetésről, önmaguk *kiemeléséről* beszélhetünk, amely persze minden csoport sajátja, ugyanakkor egyfajta válaszként is tekinthető a kisebbségi lét kihívásaira.

A többségi nemzettel szemben a magyarországi magyarokat toleránsabbnak, intelligensebbnek tartják, azonban ezzel egyidejűleg nagyobb mérvű kritikával élve önzőbbnek, tehetlenebbnek, lustábbnak is. A megkérdezettek szerint versenyszellem terén a magyarországi magyarok és az ukránok egy szinten állnak, azonban maguk a kárpátaljai magyarok, ha nem is sokban, de e téren elmaradnak a másik két csoporttól. Emellett a válaszok azt mutatják, hogy a megkérdezettek az ukránokat segítőkészebbnek, ugyanakkor erőszakosabbnak tartják a magyarországi magyaroknál.

A felmérésből kiderül továbbá, hogy a kárpátaljai magyarok a legtöbb nemzetiséggel szemben leginkább közömbösek (a románokkal 69%, a szlovákokkal 70%, a zsidókkal 75%, a németekkel 70%, a kínaiakkal kapcsolatban 76% érez így). A legrokonszenvesebbnek a magyarországi magyarokat (53%), utána az ukránokat (47%), majd az oroszokat (38%) tartják. A romákkal szemben fenntartásaik vannak, 27%-uk nyilatkozott úgy, hogy számukra inkább ellenszenvesek, 17%-uk számára nagyon ellenszenvesek, 49%-uk számára pedig közömbösek.

A határon túli magyarokra vonatkozó válaszok szerint a kárpátaljai magyarok számára a legrokonszenvesebbek maguk a kárpátaljai magyarok (36%-uk szerint nagyon rokonszenvesek, 45%-uk szerint inkább rokonszenvesek). Saját magukon kívül az erdélyiek tűnnek a legrokonszenvesebbnak (8%-uk nagyon rokonszenvesnek tartja, 42%-uk inkább rokonszenvesnek). Az erdélyiek után a felvidékieket kedvelik (7%-uk nagyon, 39%-uk inkább), majd a vajdaságiakat (6%-uk nagyon, 37%-uk inkább). A válaszadók a legnagyobb intoleranciát a kábítószeresekkel szemben tanúsítják, összességében 86% tekinti őket ellenszenvesnek vagy inkább ellenszenvesnek. Valamivel kisebb az elutasítás mértéke a bőrféjűekkel (78%) és a homoszexuálisokkal (70%) szemben. Nagymértékű közömbösségről beszélhetünk a munkanélküliek (61%) és a menekültek (65%) vonatkozásában, továbbá közömbösséget mutatnak a vállalkozók (64%), az újjgazdagok (57%), a biztonsági őrök (69%) irányába is. A megkérdezettek nagyjából egyharmada (29%) a felsorolt csoportok közül a vállalkozókat tartja nagyon rokonszenvesnek, avagy inkább rokonszenvesnek.

A kárpátaljai társadalom toleranciáját mutatja az, hogy a megkérdezettek nagy részét soha nem érte megkülönböztetés neme (90%), vallásos meggyőződése (84%), életkora (79%), vidéki származása (71%), társadalmi származása (76%), politikai nézetei (76%), illetve anyagi helyzete (64%) miatt. A megkérdezettek 46%-a azt válaszolta, hogy nemzetiségi hovatartozása miatt ritkán érte hátrányos megkülönböztetés, azok aránya pedig, akiket soha sem diszkrimináltak, 40%-ot tesz ki.

Az ezeket követő kérdésre – nevezetesen arra, hogy „Ön szerint akadály-e az érvényesülésnek Kárpátalján, ha az ember magyar?” – is hasonló válaszok születtek:

a korcsoport 47%-a számára egyáltalán nem jelent akadályt, viszont 35% azok aránya, akik számára konkrét helyzetekben gondot okoz (ide sorolták a hivatali ügyintézés,²⁸ egészségügyi ellátást, oktatást, ezen belül nagy valószínűséggel a felsőoktatást és a munkavállalást), 10% szerint mindenben problémát jelent. Mindössze 1% azok aránya, akik szerint előny, különös tekintettel a vendéglátásra.

Az említettek alapján szembetűnően magas a magyarságot érvényesülésükben akadályként megnevezők aránya, amely mindenképpen jelzésértékű. A kisebbségi lét megélése sehol sem egyszerű, azonban a fenti listában szereplő szolgáltatások akadályozottsága egyértelműen a mindennapok nehézségeit mutatja. Figyelemreméltó, hogy az „igen”-válaszok nagy arányban a tömbben élő magyarság válaszadói köréből kerültek ki, ez pedig világosan jelzi az államnyelv hiányos tudásának problémáját a térségben, amely mostanában már a sajtót is egyre inkább foglalkoztatja. E nehézség okainak és esetleges megoldásainak vizsgálata máig sem zárult még le. A kiutat elsősorban a minden oldalról való perspektívaváltás és a nyelvtanulásra vonatkozó új módszerek gyakorlatban történő, mihamarabbi megvalósulása jelentheti. Ennek részletezése meghaladja a jelen tanulmány kereteit, és egy erre vonatkozó külön kutatómunka feladata.

Fontos még kitérni a nemzeti önkép alakító tényezői között a bizonyos szempontból példamutató, illetve a múlthoz és kultúrához való viszonyulást meghatározó történelmi hősök, illetve kulturális személyiségek tiszteletére. A felmérés folyamán a megkérdezettek 62%-a szerint léteznek, avagy léteztek a magyarságot, mint nemzetet megjelenítő hősök, illetve hősnők. Hasonlóképpen, 78%-uk ért abban egyet, hogy vannak a magyar kultúrát megjelenítő közéleti személyiségek is. A konkrét megnevezésnél azonban nagy arányú (40%) azok száma, akik nem tudtak sem első, sem második helyen példát felhozni. A további arányok igen csak megoszlanak: 11% jelöli meg első királyunkat, Szent Istvánt, őt követi Zrínyi Ilona (10%), II. Rákóczi Ferenc (9%), Széchenyi István (6%), Kossuth Lajos (6%), Mátyás király (5%), Petőfi Sándor (4%), Zrínyi Miklós (2%) és Bocskai István (2%). Ezek mellett még egy-egy válaszadó megnevezte Horthy Miklóst, Dobó Istvánt és Attilát is.

A magyar kultúrát megjelenítő személyiségek kapcsán 26% azok aránya, akik senkit sem tudtak megnevezni, ezzel egy időben azonban több, mint 42%-uk jelölte meg Petőfi Sándort, őt követi József Attila (5%), Munkácsy Mihály (4%), Arany János (3%), Jókai Mór (3%), Vári Fábrián László (2%), Ady Endre (2%), Füzesi Magda (1%). Említik még Horváth Annát, Wass Albertet és Tamási Áront is.²⁹

²⁸ Ennek problémáit az előző fejezetben tárgyaltuk.

²⁹ Vári Fábrián László és Füzesi Magda kárpátaljai költők, mindkettő beregszászi kötődésű; Horváth Anna pedig Beregszászban élő jeles képzőművész volt.

A magyar nemzetet jelképező szimbólumokkal kapcsolatban a válaszadók 83%-a nyilatkozik úgy, hogy léteznek, melyek közül legtöbben első helyen a zászlót jelölik meg (46%), másodikként a himnusz (16%), harmadikként a koronát (8%), a Turul madarat 3%-uk, a szegedi paprikát pedig 2%-uk említi.

Összefoglalás

Ukrajnában a kisebbségi közösségek kollektív jogait az alkotmány és a kisebbségi törvény taglalja, melyekben alapelveként fogalmazódik meg a kisebbségek nyelvének és identitásának védelme. A nyelvhasználatra vonatkozó hatályos dokumentumok is tartalmaznak erre vonatkozó intézkedéseket. A nyelvtörvény az ukrán mellett fontos státust biztosít az orosz nyelvnek is (mely az azt használó lakosság számát tekintve is a második legjelentősebb beszélt nyelv), amely az ukrán mellett párhuzamosan hivatali nyelvként és a népek közötti érintkezés nyelveként funkcionál. A gyakorlatban azonban alapvető problémát jelent a kérdés: vajon mennyire kisebbségi nyelv az orosz, s mennyire csökkent vagy inkább maradt meg használati jelentősége az államnyelvi státusra szert tett ukránnal szemben. Tény ugyan, hogy az orosz nyelv egyre inkább visszaszorul, de szerepét figyelmen kívül hagyni – az ország bármely állami, gazdasági vagy társadalmi szférájáról legyen is szó – lehetetlen. Ez pedig nem kedvez annak, hogy rendezni lehessen a többi kisebbségi nyelv – köztük a kárpátaljai magyar közösség anyanyelveként működő magyar nyelv – helyzetét. Az ukránai nyelvtörvény garantálja a többi kisebbségi nyelv használatát is. Ezek a nyelvek és nyelvi jogok azonban általában a törvény rendelkezéseiben a „lehetőség szerinti” kategóriába kerültek, vagyis elsősorban az ún. nemzetiségi többségű területeken engedélyezettek. Nem értelmezi azonban a törvény, mit ért a *nemzetiségi többségű területek* fogalom alatt, ezzel is nehezítve a kisebbségi közösségekre vonatkozó rendelkezések gyakorlatban történő alkalmazását, az így sem mindig végrehajtott és „élő” törvénykezés mellett.

Csakis ennek a háttérnek az ismeretében tudjuk megfelelően értelmezni, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok miként határozzák meg saját magukat, identitásukat Ukrajna kötelékén belül. A kisebbségi léthelyzetet mindig vonatkoztatni kell a többségi társadalom, az állam által meghatározott keretekre, amelyek alapvetően befolyásolják közérzetét, magatartását, viszonyulását.

A Kárpát Panel 2007 – A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái elnevezésű szociológiai felmérés, ezen belül a 18 és 34 év közötti korosztály adatait elemezve az alábbi jellemzőket sikerült megfigyelni:

A kárpátaljai magyarok erősen kötődnek szülőföldjükhöz. Identitásukban első helyen áll a *kárpátaljai magyar* kettős fogalma, hiszen magyarok, viszont a földrajzi értelemben szülőföldnek számító megnevezést sem hagyják el. Emellett a válaszok között külön megjelenik a *kárpátaljai, magyar, és magyar anyanyelvű ukrán állampolgár* kategóriája is. Összességében elmondható, hogy első helyen 64%-uk önmeghatározásá-

ban szerepel az, hogy *magyar*. Nemzetiségi hovatartozásukat természetes állapotuknak tekintik, büszkeséggel tölti el őket. Különválasztják az állampolgársági és nemzeti lét fogalmait, ugyanakkor, amikor arról van szó, hogy önmagukat valamely nemzethez kössék (ukrán nemzet része-e, avagy magyar nemzet része-e) identitásbeli zavarokról beszélhetünk, hiszen előfordul, hogy valaki egyszerre sorolja magát mindkettőhöz, avagy magyarnak nevezi meg magát, de nem érzi, hogy a magyar nemzet része volna. Ennek problémáit az esetleges dehonesztálónak ítélt, külső minősítés eredményeiben kell keresnünk, mely megalapozója az egyéni önminősítésnek.

A felsoroltak közül a legtöbb válaszadó szerint a magyar nemzeti öntudat kialakulásának legfontosabb meghatározói a következők: magyar anyanyelv, a magyar kultúra ismerete és szeretete, továbbá az egyén választása és döntése a magyar nemzethez való tartozásról. Ebben eltérés mutatkozik az összesített 350 fős mintához képest, amelyből az tűnik ki, hogy a fiatalok nagyobb arányban teszik saját döntésüktől függővé magyarságukat. Mindez azt jelzi, hogy az anyanyelv és kultúra korábban elsődleges identitás-jelző hatása visszaszorulóban van.

A nemzeti öntudat mintáit vizsgálva egyértelmű, hogy a kárpátaljai magyarok önmaguk minősítése terén számos emberi tulajdonságukban pozitívabbnak tartják magukat a magyarországi magyaroknál és az ukránoknál is. Ez persze minden közösség sajátossága lehet, ugyanakkor egyfajta válaszként is értékelhető a kisebbségi lét kihívásaira.

El kell mondani, hogy igen magas a magyarságát előremenetelében akadályozó tényezőként értelmezők aránya, amely jelzi a főként tömbben élő magyarok hiányos ukrán nyelvtudása miatt fellépő problémáit. Az a kérdés pedig, hogy mindez milyen mértékben befolyásolja majd az itteni magyarok kilátásait, boldogulását, minél hamarabbi megoldást sürget, mégpedig főként abból a szempontból, hogy a kisebbségi magyar közösség kulturális megmaradását elsődlegesen szolgáló értelmiségi réteg társadalmi bázisa egy rövid ideig tartó erősödés, növekedési ciklus után ismét csökkenő és gyengülő tendenciát mutat.

Felhasznált irodalom

ALKOTMÁNY, 1996

Ukrajna Alkotmánya, Конституція України. 1996.
www.rada.kiev.ua/const.htm

BEREGSZÁSZI-CSERNICSKÓ, 2003

Beregszászi Anikó–Cserniczkó István: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: NÁDOR Orsolya – SZARKA László (szerk.); *Nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
http://www.mtaki.hu/docs/cd2/tanulmany/07_Beregszaszi-Csernicsko.htm

- BEREGSZÁSZI-CSERNICSKÓ, 2004 Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? – Írások a Kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Poliprint, Ungvár 2004.
- BEREGSZÁSZI-CSERNICSKÓ, 2007 Beregszászi Anikó-Csernicskó István: *A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. Kisebbségkutatás 2007/2* http://www.hhrf.org/kisebbssegkutas/kk_2007_02/cikk.php?id=1482
- BÍRÓ, 1997 Bíró Gáspár: *Kollektív jogok és contractus*. In: *Kisebbségsszociológia, szöveggyűjtemény egyetemi és főiskolai hallgatók részére*. ELTE Kisebbségsszociológiai Tanszék, Budapest 1997.
- CSEPELI, 1987a Csepeli György: *Önmeghatározás és magyarság*. In: CSEPELI György: *Csoporttudat, nemzettudat. Esszék, tanulmányok*. Magvető, Budapest–Dabas 1987.
- CSEPELI, 1987b Csepeli György: *„A nagy világon e kívül...”*. In: CSEPELI György: *Csoporttudat, nemzettudat. Esszék, tanulmányok*. Magvető, Budapest–Dabas 1987.
- CSEPELI, 1992 Csepeli György: *Nemzet által homályosan*. Századvég Kiadó, Budapest 1992.
- CSERNICSKÓ – SOÓS, 2002 Csernicskó István – Soós Kálmán: *Mozaik 2001 – Gyorsjelentés. Kárpátalja*. In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László – NEMESKÉRI István (szerk.): *Mozaik 2001 – Gyorsjelentés – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest 2002.
- CSERNICSKÓ, 2006 Csernicskó István: *A magyar nyelv használata Kárpátalján: a jogok és a gyakorlat*. *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny* 2006 (2). 51-62.
- DOBOS, 2006 Dobos Balázs: *A magyarországi nemzeti s etnikai kisebbségek autonómiaja. Kisebbségkutatás 2006/3*. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutas/kk_2006_03/cikk.php?id=1415

- GERENCSÉR, 2006 Gerencsér Balázs Szabolcs: *Nyelvhasználat az eljárásjogokban - A Kárpát-medencei nemzetrészek anyanyelv jogérvényesítése az eljárásokban különös tekintettel Szlovákiára, Ukrajnára, Romániára, Szerbiára, Horvátországra és Szlovéniára*. PPKE-JÁK, Budapest 2006.
- GÖRÖMBEI, 2008 Görömbei András: *Azonosságtudat, nemzet, irodalom*. Nap Kiadó, Debrecen 2008.
- MOLNÁR-MOLNÁR D., 2005 Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. KMPSZ, Beregszász 2005.
- MOLNÁR – OROSZ, 2007 Molnár Eleonóra–Orosz Ildikó: *Kárpátalja (Ukrajna). Gyorsjelentés*. In: PAPP Z. Attila - VERES Valér (szerk.): *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2007. 185-190.
- OROSZ, 2000 Orosz Ildikó: *A nemzeti kisebbségi oktatást meghatározó törvények és rendeletek Ukrajnában*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Pedagógiai Tanszék, Beregszász 2000.
<http://www.hhrf.org/kmtf/docu/tanulmany/oroszildiko/oktatasitorvenyek.htm>
- OROSZ, 2005 Orosz Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedeiben*. Poliprint, Ungvár 2005.
- ÖRKÉNY-SZÉKELYI-CSEPELI, 2007 Örkény Antal-Székelyi Mária-Csepeli György: *A nemzeti identitás változó konfigurációi Európában*. In: ÖRKÉNY Antal-SZÉKELYI Mária-CSEPELI György-Poór János-VÁRHALMI Zoltán: *Nemzeti érzés és európai identitás*. Arktisz Kiadó-Balassi Kiadó, Budapest 2007. 24-25.
- PATAKI, 1998 Pataki Ferenc: *A tömegek évszázada - Bevezetés a tömeglélektanba*. Osiris Kiadó, Budapest 1998.

- SZARKA, 2003 Szarka László: *Államnyelv, hivatalos nyelv - kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában*. In: NÁDOR Orsolya – SZARKA László (szerk.): *Nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2003.
- VÁRI FÁBIÁN, 1992 Vári Fábán László: *Kivont kardok közt*. Magvető Könyvkiadó–Hatodik Síp Alapítvány, Budapest-Beregszász, 1992.
- ZAKON PRO MOVU, 1989 ЗАКОН Про мови в Українській РСР, hatályos szöveg olvasható:
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=8312-11>
- ZAKON PRO NACIONALNI MENSINI, 1992 Закон України про національні меншини, м. Київ, 25 червня 1992 року N 2494-XII. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2494-12>
- ZAKON PRO OSVITU, 1996 Закон України про освіту, вводиться в дію Постановою Верховної Ради України № ЮОа/96-ВР від 23.03.96 р. http://profy.nplu.org!/site/official/l_education.htm